
Inleiding

Kleio heeft lange tijd weinig oog gehad voor de liberalen. Waar het verleden van andere politieke stromingen veelvuldig is geboekstaafd, is de belangstelling voor de liberale historie in het algemeen betrekkelijk gering geweest. Dat lag in de eerste plaats aan de liberalen zelf. Zeker in de twintigste eeuw was hun verhouding tot de eigen geschiedenis problematisch. Massapartijen als de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, de Rooms-Katholieke Staatspartij en de Anti-Revolutionaire Partij, die de politieke exponent van hun zuil waren, hadden het een stuk eenvoudiger. Bij jubilea legden zij uitgebreid hun verworvenheden in gedenkboeken vast. Daarbij richtten deze partijen de blik niet alleen op het verleden, maar ook op de toekomst. De behaalde successen werden in het licht geplaatst van de grote idealen die de emancipatiebeweging nastreefde. Deze geschiedschrijving had zo een duidelijke functie: zij moest mobiliseren, de partij een zingevend verleden verschaffen, de bewustwording en inspiratie van de achterban bevorderen, het zelfvertrouwen en het gevoel van innerlijke kracht versterken.¹

In liberale kring lag dit allemaal geheel anders. Het individualistisch ingestelde liberalisme had immers weinig op met organisatie en verzuiling.² Bovendien was voor hen de eigen geschiedschrijving geen pepmiddel, maar eerder het tegendeel. Na de glorie tijd, tot ongeveer 1900, raakten de verdeelde liberalen in politiek opzicht in toenemende mate in de verdrukking door de opkomende antirevolutionairen, katholieken en sociaal-democraten. ‘Over hen is geen verhaal te vertellen van glorieuze machtsopbouw, zoals over de confessionelen en socialisten, maar van gestaag afkalven van politieke macht’, aldus de historicus Piet de Rooy.³

De liberale stroming werd zo wellicht een onaantrekkelijk onderzoeksobject, niet alleen voor de liberalen zelf – ‘huishistoricus’ Henk Vonhoff is wellicht de uitzondering die de regel bevestigt⁴ –, maar ook voor het academische historische metier. Een beschrijving van een opwaartse beweging van machts-

ontplooiing en succes bekoort nu eenmaal meer dan het vastleggen van een proces van machtsafkalving, zo meent De Rooy. Hij wees daarbij op de diffuse, gedesorganiseerde staat waarin het liberalisme na 1900 geraakte. De veelheid aan partijvorming zonder werkelijk dominerende leiders had volgens hem het ‘voor de historicus (...) onaangename gevolg dat het beeld al vergruisd is voordat het is opgebouwd’.⁵ Daarbij komt dat de archieven van de vooroorlogse liberale partijen in de Tweede Wereldoorlog nagenoeg geheel verloren zijn gegaan.⁶

Bij dit alles kwam ook nog dat historisch onderzoek naar het liberalisme aan de universiteiten lange tijd eigenlijk *not done* was. De liberalen behoorden in veler ogen tot de gevestigde orde; in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw waren het de ‘emancipatorische’ arbeiders- en vrouwenbeweging die het leeuwendeel van de aandacht naar zich toe trokken. In de jaren negentig kwam er meer belangstelling van geschiedkundige zijde voor het liberalisme. De voorkeur van de historici (en politicologen) ging daarbij echter vooral uit naar de hoogtijperiode van het liberalisme in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁷

Bij die toegenomen interesse voor de liberale geschiedenis speelden de Prof.mr. B.M. Teldersstichting, het aan de vvd gelieerde wetenschappelijke bureau, en in mindere mate het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen ook een rol. In 1992 bracht de Teldersstichting samen met het DNPP een bibliografie en een bronnenoverzicht uit ten behoeve van de geschiedschrijving van het Nederlandse liberalisme.⁸

De aandacht van de Teldersstichting ging echter vooral uit naar de vvd. Bij het veertigjarig bestaan van de vvd in 1988 faciliteerde zij een onderzoek naar deze partij, dat door het DNPP geheel onafhankelijk werd uitgevoerd.⁹ Deze studie concentreerde zich op de ontwikkeling van de partijorganisatie; de ideologie bleef buiten beschouwing. Enkele medewerkers van de Teldersstichting promoveerden op onderwerpen die met de vvd waren verbonden. De historicus Marnix Westers schreef een biografie over een van de oprichters van de vvd, Dirk Stikker.¹⁰ De politicoloog Gerry van der List analyseerde de buitenlandse politiek van de vvd sinds 1948.¹¹ De komst van de paarse regeringscoalitie van PVDA, D66 en vvd in 1994 vormde voor het liberale wetenschappelijke bureau aanleiding tot de uitgave van een bundel waarin de politieke en ideologische verschillen tussen de liberale en sociaal-democratische partijen in historisch perspectief werden geplaatst.¹²

Ook de vvd zelf liet zich niet onbetuigd. Bij haar veertigjarig bestaan in 1988 verscheen een bundel levensbeschrijvingen van partijkopstukken (de voorzitters

van de Eerste en Tweede Kamerfractie, van de delegatie in het Europees Parlement en van de partij), geschreven door partijgenoten.¹³ Tien jaar later, ter gelegenheid van het tiende lustrum, ging Vonhoff vooral de parlementaire opstelling van de vvd na op een aantal beleidsterreinen.¹⁴ Anderen in de partij droegen ook hun steentje bij. De levensloop van Haya van Someren-Downer – die in 1969 voorzitter werd van de vvd en daarmee de eerste vrouw was die een dergelijke functie in de Nederlandse politiek bekleedde – werd in 1994 beschreven door de jurist Jan van Zanen, die zelf in 2003 tot partijvoorzitter van de vvd werd verkozen.¹⁵ De ‘Mr. Annelien Kappeyne van de Coppello Foundation’ maakte de door de journalist Martijn van der Kooij geschreven biografie over Annelien Kappeyne van de Coppello mogelijk.¹⁶

Al met al heeft de geschiedschrijving van de vvd in de afgelopen twintig jaar flinke vorderingen gemaakt, alhoewel de vooruitgang vergeleken met andere politieke partijen nog steeds niet al te groot is. Bovendien is een aantal aspecten van deze partij nog nauwelijks op een degelijke wijze onderzocht. Omdat de liberalen nog altijd wel enige aandacht kunnen gebruiken, besloten de Teldersstichting en het DNPP in het kader van het zestigjarig bestaan van de vvd in januari 2008 opnieuw deze partij onder de loep te nemen. Dit keer geen strikt organisatorische geschiedenis zoals in 1988 of een beschrijving van binnenuit zoals in 1998, maar een thematische benadering. Vanuit verschillende invalshoeken wordt in deze bundel het functioneren van de vvd geanalyseerd.

Bij wijze van inleiding plaatst de politicoloog Paul Lucardie de vvd in historisch perspectief en in een internationaal-vergelijkende context. Omdat de persoon van de partijleider in de vvd – wellicht meer dan in andere partijen – van grote invloed is, wordt vervolgens het ‘liberaal leiderschap’ behandeld door de historicus Henk te Velde. De bestuurskundige Uri Rosenthal – tevens voorzitter van de Eerste Kamerfractie van de vvd – analyseert de electorale trend van de vvd, waarbij hij enerzijds ingaat op de relatie tussen de verkiezingsresultaten en het al dan niet deelnemen aan de regering, en anderzijds op de sociologische achtergronden van de vvd-kiezer. De historici Gerrit Voerman en Erwin Dijk beschrijven de ontwikkeling die de organisatie en cultuur van de vvd hebben doorgemaakt. Haar ideologische opvattingen worden uiteengezet door de historici Fleur de Beaufort en Patrick van Schie. Tot slot wordt een poging ondernomen een indruk te geven van de bijdrage van de vvd aan de vormgeving van de Nederlandse samenleving in de naoorlogse periode. Aan de hand van verkiezingsprogramma’s, regeerakkoorden en beleidsevaluaties is zo iets onmogelijk – het is niet doenlijk per regeringspartij tot een precieze, objectieve boekhouding van de plussen en minnen te komen. Hier is ervoor

gekozen om de politieke leiders van de vvd en enkele andere partijleden te laten terugblikken op de afgelopen zestig jaar, en zelf te laten aangeven wat naar hun mening het onderscheidende van de vvd is geweest.

Tot slot willen de redacteuren hier graag nog alle personen bedanken die aan deze bundel hebben meegewerkt, hetzij als auteur, hetzij als geïnterviewde.

Patrick van Schie
Gerrit Voerman

Noten

Noten Inleiding

¹ Zie hiervoor uitgebreid Gerrit Voerman, 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 120 (2005), no. 2, pp. 226-269, met name pp. 228-230; zie ook A.A. de Jonge, 'Geschiedschrijving over de Nederlandse politieke partijen', in: *idem*, 91 (1976), no. 3, pp. 94-105, p. 104.

² Het is opvallend dat voor zover liberalen zich met hun eigen verleden bezighielden, zij de beoefening van het biografische genre prefereerden boven het schrijven van partijgeschiedenissen. Zelfs in publicaties waarin de persoon niet het vertrekpunt is, blijkt deze voorkeur. In de beschrijving van Henk Vonhoff van het liberalisme in het interbellum gaat het meer over de 'zindelijke burgerheren' dan over de Liberale Staatspartij De Vrijheidbond (LSP) en de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB); zie H.J.L. Vonhoff, *De zindelijke burgerheren. Een halve eeuw liberalisme*, Baarn, 1965; tweede druk: 1966. Hetzelfde geldt voor de geschiedenis van het negentiende-eeuwse liberalisme van Harm van Riel, waarin de door de auteur zeer bewonderde Johan Rudolf Thorbecke centraal staat; aan de

prille liberale partijvorming na 1885 wordt vrijwel geen letter besteed; zie H. van Riel, *Geschiedenis van het Nederlandse liberalisme in de 19e eeuw*. Bezorgd door J.G. Bruggeman, Assen, 1982.

³ P. de Rooy, *Darwin en de strijd langs vaste lijnen*, Nijmegen, 1987, p. 13.

⁴ Vonhoff publiceerde veel over het liberalisme in de twintigste eeuw; zie naast het reeds aangehaalde *De zindelijke burgerheren* verder: *idem*, *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof.mr. P.J. Oud*, Alphen aan den Rijn, 1969; en *idem*, *Liberale vereniging*, Den Haag, 1998.

⁵ De Rooy, *Darwin en de strijd langs vaste lijnen*, p. 13.

⁶ Desalniettemin is de geschiedenis van de Liberale Unie vanaf 1901, de Bond van Vrije Liberalen en de LSP geschreven; zie Patrick van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking. Liberale partijpolitiek in Nederland 1901-1940*, Amsterdam, 2005. Ook de historie van de VDB is vastgelegd; zie Meine Henk Klijnsma, *De democratie voorop. De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond, 1901-1946*, Amsterdam, 2007.

⁷ Zie Henk te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918*, Den Haag, 1992; Siep Stuurman, *Wacht op onze daden*.

Het liberalisme en de vernieuwing van de Nederlandse staat, Amsterdam, 1992; Jan van Miert, *Wars van clubgeest en partij-zucht. Liberalen, natie en verzuiling. Tiel en Winschoten 1850-1920*, Amsterdam, 1994; R. Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids*, Amsterdam, 1997; en S. Duidink, *Deugzaam liberalisme. Sociaal-liberalisme in Nederland 1870-1901*, Amsterdam, 1997.

⁸ G. Voerman, *De geschiedschrijving van het politieke liberalisme. Bibliografie van de VVD en haar voorlopers*, Den Haag/Groningen, 1992. Zie voor een aanvulling: idem, 'Cleio en de liberalen. Over de geschiedschrijving van het Nederlandse liberalisme', in: *Liberaal Reveil*, 38 (1997), no. 6, pp. 266-272. Verder publiceerde de Teldersstichting ook: G.A. van der List en P.G.C. van Schie red.,

Van Thorbecke tot Telders. Hoofdpersonen uit de geschiedenis van het Nederlandse liberalisme vóór 1940, Assen/Maastricht, 1993.

⁹ Ruud Koole, Paul Lucardie en Gerrit Voerman, *Veertig jaar vrij en verenigd. Geschiedenis van de VVD-partijorganisatie*, Houten, 1988.

¹⁰ M.F. Westers, *Mr. D.U. Stikker en de na-oorlogse reconstructie van het liberalisme in Nederland. Een zakenman in de politieke arena*, Amsterdam, 1988.

¹¹ G.A. van der List, *De macht van het idee. De VVD en het Nederlandse buitenlands beleid 1948-1994*, Leiden, 1995.

¹² P.G.C. van Schie red., *Tussen polarisatie en paars. De 100-jarige verhouding tussen liberalen en socialisten in Nederland*, Kampen/Den Haag, 1995.

¹³ *Kopstukken van de VVD*, Houten, 1988.

¹⁴ Vonhoff, *Liberalen onder één dak*.

¹⁵ Jan van Zanen, *Haya. Haya van Someren-Downer. Vrouw voor Vrijheid en Democratie*, Amsterdam, 1994.

¹⁶ Martijn van der Kooij, *Annelien Kappeyne van de Coppello. Strijdvaardig en eigenzinnig*, Wageningen, z.j. [2006].

Noten bijdrage Paul Lucardie

¹ Deze bijdrage bouwt voor een belangrijk deel voort op: P. Lucardie en G. Voerman, 'Eccentric yet powerful: the position of the liberals in the Dutch party system', in: P. van Schie en G. Voerman red., *The dividing line between success and failure. A comparison of liberalism in the Netherlands and Germany in the 19th and 20th centuries*, Berlijn, 2006, pp. 121-142.

² J.J.M. van Holsteyn en J.M. den Ridder, *Alles blijft anders. Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21e eeuw*, Amsterdam, 2005, p. 98.

³ M. Rosema, K. Aarts en H. van der Kolk, 'De uitgesproken opvattingen van de Nederlandse kiezer', in: idem red., *Een verdeeld electoraat. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, Utrecht, 2007, pp. 165-188.

⁴ Zie P. van Wijnen, 'Stemgedrag en de partijpolitieke context', in: Jacques Thomassen, Kees Aarts en Henk van der Kolk red., *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiezers en de smalle marges van de politiek*, Den Haag, 2000, pp. 167-186.

⁵ Zie P. Pennings en J.E. Keman, "'Links" en "rechts" in de Nederlandse politiek', in: *Jaarboek 1993 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1994, pp. 118-144.

⁶ Rosema, Aarts en Van der Kolk, 'De uitgesproken opvattingen van de Nederlandse kiezer', pp. 177-180. Met enige moeite zou men ook deze nieuwe inhoud van de begrippen als een variant op hetzelfde thema kunnen beschouwen, name-